

Xaitov Shadmon Axmadovich,
tarix fanlari doktori, professor,
Buxoro davlat universiteti;
Ahmadov Ahmadjon Asror o'g'li,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Buxoro davlat universiteti

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDAGI TURKMANLAR ETNOGRAFIYASIGA OID AYRIM MA'LUMOTLAR SHARQSHUNOS D.N.LOGOFET TALQINIDA

Annotatsiya

Mazkur maqolada Turkiston general-gubernatorligining Kaspiyorti viloyati va rus-fors (Eron) chegarasi hududidagi turkman qabilalarining mashg'uloti asosida bayon etilgan. Bundan tashqari sharqshunos olim turkman qaroqchilari, ularning maishiy-moddiy hayoti, qaroqchilardan himoyalaniş choralari haqidagi masalalar imkon qadar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Krasnovodsk qal'asi, Chelekin oroli, Chikishlar oroli, baliqchilik, chorvachilik, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, o'troq aholi, ko'chmanchilik, savdo yo'li, turkmanlar, ovul.

НЕКОТОРЫЕ СВЕДЕНИЯ ПО ЭТНОГРАФИИ ТУРКМЕНОВ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВЕКА В ИНТЕРПРЕТАЦИИ ВОСТОКОВЕДА Д.Н.ЛОГОФЕТА

Аннотация

В данной статье рассказывается о подготовке туркменских племен в районе Каспийорти Туркестанской губернии и на русско-персидской (иранской) границе. Кроме того, ученый-востоковед максимально подробно проанализировал вопросы туркменских пиратов, их бытовую и финансовую жизнь, меры защиты от пиратов.

Ключевые слова: Красноводская крепость, остров Челекин, остров Чикишлар, рыболовство, скотоводство, земледелие, ремесла, торговля, оседлое население, кочевничество, торговый путь, туркмены, аул.

SOME INFORMATION ON THE ETHNOGRAPHY OF THE TURKMEN AT THE END OF THE 19TH - BEGINNING OF THE 20TH CENTURY IN THE INTERPRETATION OF THE ORIENTALIST D.N.LOGOFET

Abstract

This article describes the training of the Turkmen tribes in the Kaspiyorti region of the Turkestan Governorate and the Russian-Persian (Iranian) border. In addition, the orientalist scientist has analyzed as much as possible the issues of Turkmen pirates, their household and financial life, and measures to protect against pirates.

Key words: *Krasnovodsk fortress, Chelekin island, Chikishlar island, fishing, cattle breeding, agriculture, crafts, trade, settled population, nomadism, trade route, Turkmens, aul.*

Kirish

Rossiya imperiyasining harbiy xizmatchisi, polkovnik, Imperiya rus geografiya jamiyatining haqiqiy a'zosi sharqshunos olim D.N.Logofet o'z xotiralari va shaxsan guvoh bo'lgan voqealari haqida bir qator kitoblar, maqolalar yozib qoldirdi. Ayniqsa, uning "O'rta Osiyo chegaralarida: yo'l ocherklari" [1,2,3] nomli uch kitobdan iborat asari biz yashayotgan mantaqaning XIX asr oxiri – XX asr boshlari haqida boy va qiziqarli ma'lumotlar taqdim etadi.

Muallifning birinchi kitobi "Fors chegarasi" – deb nomlanib, unda asosan Kaspiyorti viloyatidagi aholi markazlari, qal'a va shaharlari chegara hududlaridagi turkman ovullari, turkman qabilalari hamda ular xo'jaligi, kundalik maishiy turmushi haqida shaxsiy xotiralari, ko'rgan-bilganlari asosida fikr-mulohazalar bildirgan.

Tahlil va natijalar

D.N.Logofet turkman qabilalari haqida ma'lumot to'plash uchun quruqlik transport vositalaridan ot, xachir, eshak, suv transporti hisoblangan kema, qayiq hamda temir yo'l transporti orqali ming kilometrdan ortiq masofani kezib chiqqan. Ayrim tabiati noqulay (tog' va jarliklar) joylardan yayov o'tishga to'g'ri kelgan. Unga fotograf, tibbiyot xodimi vrach, bir qator yo'l ko'rsatuvchilar hamkorlik qilishgan.

Sharqshunos olimning kitobini varaqlar ekanmiz, turkmanlarning 30 ta qabila va urug' jamoalaridan katta qismi ko'chmanchi hayot tarzida istiqomat qilishini qayd etadi. Gyurgen va Qorasu chegara rayonlarida yovmut, oqomaboy, jafarboy qabilalari istiqomat qilib, ular ko'chmanchi chorvador bo'lishgan. Chorva mollari bilan bu qabillar Rossiya hududi va Fors (Eron) chegara rayonlari bo'ylab yaylovlarda qo'y, echki, qoramol, otlarini boqishgan. Eron tomoni ularga boj solig'ini solganida 600 nafar qo'shin to'plab harbiy to'qnashuvga bir baxya qolgan [1, C.118-119]. Turkman cho'llarida sanoqli bo'lgan turkman chorvadorlari aholi nisbatan zich yashaydigan hududlardan 200 km, temir yo'ldan 500 kmgacha yiroqda bo'lishgan.

Turkman qabilalari orasida o'troqlashuv jarayoni kechayotganligi, hatto Chandirdaryo bo'ylarida bug'doy, arpa, oq jo'xori, makka jo'xori, hatto paxta ekilib, dehqonchilik bilan shug'ullanishgan. D.N.Logofet "Ayrim joylarda shunday dalalar borki, churek noni uchun bug'doy, jo'xori, rosh, suli, guruj, poliz ekinlaridan tarbuz, qovun, yetishtirishadi. Biroq, mirishkor dehqonchilik qilinadigan yerlarda qurg'oqchilik tufayli hosilsizlik bo'ladi. Dehqonlar dengiz sathidan 3000 metr balandlikda ekin yeri tanlanadi, bunday yerlarda yomg'ir yog'ib turadi, quyosh ekinni kuydirmaydi, qamishzorlarda yovvoyi hayvonlarni ovlash mumkin" [1, C.121]– deb yozgan.

Turkmanlar shu qadar tarqoq yashaganki, ayrim qal'a va qasirlar ularning atigi 2-3 ta o'tovi bo'lgan. Oz sonli bo'lgan qora qal'a va qayna qasrida 3 ta turkman o'tovi bo'lib, ularda yashovchi oilalar chorvachilik bilan birga jo'xori, bug'doy,

tarbuz, ekib dehqonchilik ham qilganlar [1, C.115]. Turkman qabillari xo‘jaligida hunarmandchilik eng muhim mashg‘uloti bo‘lib, avva ko‘p sonli qo‘y va echkilar boqilib, ular shundan olingan movut asosida to‘qimachilik rivojlangan. To‘qimachilikning gilamdo‘zlik sohasida turkman hunarmandlari Sharq va G‘arbda tanilgandi. D.N.Logofet “turkman hunarmandlari to‘qigan gilamlar yagona nom bilan “Tekinlar gilami” deyiladi, aslida ularning 4 ta turi bor: Axalsk, Marv, Yomud, Pendin, ayniqsa, jigarrang gilamlar bozori Osiyo mamlakatlarida chaqqon. Ularning gilamlari o‘simlik bo‘yog‘i bilan bo‘yalgani uchun o‘z shakli va sifatini uzoq vaqt saqlaydi. Qirmizi va oq rangli gilamlar narxi baland bo‘lib 1 kv arshini 10 rubl, pendin gilamlariniki esa – 15 rubl, ular ko‘p miqdorda chetga chiqariladi” [1, C.162] deb ma’lumot keltirilgan. D.N.Logofet XX asr boshlarida turkman gilamlariga talab biroq pasayganligini, Kaspiyorti viloyatiga rus sanoati mahsulotlari kirib kelishi bilan kustar hunarmandchilik inqirozi haqida ham o‘z mulohazalarini bildirgan. Turkmanlar orasida qayiqsozlar ham bo‘lib, ular turkman tipidagi qayiq (kema)larni yasashgan. Ular yasagan qayiqlar Amudaryoda, Janubiy va Sharqiy Kaspiyortida suzgan. Ular yasagan kemalar Baku-Astrabod-Krasnovodsk yo‘nalishida ham suzgan [1, C.17-19].

Turkmanlar shug‘ullanadigan mashg‘ulotlardan biri baliqchilik bo‘lib, ularning kulas deb atalgan qayiqlarda (300 tagacha) Kaspiy dengizi va Amudaryoga chiqib baliq ovlashini D.N. Logafet qayd etib o‘tgan. Turkmanlar qarmoq va to‘r orqali (ibtidoiy qurollar) qizil baliq, beluga, seld, sevryug, leli va sazan baliqlarini ovlashgan. Eng ko‘p seld va beluga navli baliqlar ovlanib, ba‘zan, 50 pudli belugalar ov qilingan. Bir yilda o‘rtacha 25.000 ming dona beluga balig‘i ovlangan. Turkman qabilasi oqsoqollaridan biri D.N.Logofet bilan muloqotda bizda baliq ovlash kamayib, qizil, chistyak va boshqa turdagi baliqlar bizni qirg‘oqdan boshqa qirg‘oqqa ketayapti. Baliqlar Krasnovodskdan 300 chaqirim masofadagi Hasan ko‘li tarafga ko‘chgan” – deydi [1, C.21-22].

Turkmanlar baliqdan ikra tayyorlashgan. Bu haqda sharqshunos olim “Ikroni turkmanlar qilishadi, biroq, ular tayyorlagan ikraning sifati past, tuzi baland, o‘zi achchiq yoxud nordon” deb yozgan [1, C.34-35].

Turkmanlar orasida o‘tin tayyorlovchilar, hammol, mardikor, ishchilar bo‘lgan. Ular qayrag‘och, saksovul, yulg‘undan o‘tin tayyorlab arobalarda ovul va qal‘alar aholisiga keltirib sotgan. D.N.Logofet Kaspiyorti o‘rmon hududlarida yong‘in tushgan archazorlarni, nuqul kundasi qolgan daraxtlarni ko‘rgan. Ularda daraxt va o‘simliklar bilan qoplangan maydonlar oz bo‘lgan. D.N.Logofet “Mahalliy aholi, ya’ni turkmanlar tabiatga, o‘rmonga shavqatli munosabatda bo‘lishgan. Kuropatkin (harbiy gubernator) o‘rmonlarni qo‘riqlash, daraxtlarga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish haqida qaror qabul qilingan. Shundan so‘ng forslarga tegishli hududlarga nisbatan rus hududida o‘rmonlar barpo etish kengaygan. 8-10-yil ichida cho‘l hududlar daraxt va o‘simliklar bilan qoplangan.yong‘inlar oldi olingan” – deb fikr bildirgan [1, C.127-128].

Turkmanlar XX asr boshlarida Krasnovodsk, Ashxobod, Marv, Cheleken oroli, Tejendagi sanoat korxonalari va foydali qazilma konlarida ishchi bo‘lib ham ishlashgan. Masalan, Krasnovodskda bir yilda 70 ming pud neft xomashyosi qazib olinib, Cheleken oroli, Pursagel-Sassiq ko‘ldagi neft konlari va boshqa konlardan

ozokerit, tuz konlarida turkmanlar ishchi bo'lib ishlashgan.

Masalan Chelekenda 3 ta turkman ovulida 1000 kishi yashab, 50 nafar rus chegarachisi istiqomat qilgan. Bu yerda tuz zaxirasi 30 mln pud bo'lib, mahalliy turkmanlar konda ishlashgan [1, C.11-12].

Turkmanlar mashg'ulot turlaridan biri garchi keng tarqalmagan bo'lsada ovchilik ham bo'lgan. Turkmanlarning "Qulonlar (eshak gavdali yovvoyi otlar) ni turkmanlar ovlaydilar, ularning terisi yorqin, bozorda 10 rubldan 20 rublgacha baholanadi. Qulonning bo'yi 1 arshin 15 versik, charchamas, chaqqon, uzoq masofani dam olmay bosadi, men ularni 300-500 qadam naridan ko'rdim, oltindek tovlanuvchi terisi va qora tasma belbog'i bor. Yasavul ma'lumoticha qulonlarni rus zobitlari ham ovlagan. Turkmanlar yo'lbars ham ovlashgan, uning terisini 25 rubldan 50 rublgacha, ayrim yiriklarini 100 rublgacha sotishgan [1, C.241].

D.N.Logofet turkman cho'llari bo'ylab sayohat qilar ekan, o't-o'lanlar siyrak bo'lgan bepayon maydonlarda 2-3 ta cho'pon qo'y podalarini boqib yuriganligini, ular atrofida O'rta Osiyo ovcharkasi (bo'ribosar) itlar borganini kuzatgan. U turkmanlar orasida qora dori (opium) chekish mavjudligini Fors qoradorisi va rus arog'i mahalliy aholini jismonan hamda ma'nan xarob qilayotganligini o'tinch bilan ta'kidlaydi. Bu illatlarga hech kim qat'iy chora ko'rmaydi, kimlardir bundan manfaatdor degan xulosaga keladi. D.N.Logofet turkman qabilalari o'rtasidagi dushmanlik, raqobat va arzimagan masalalardagi janjallarni qoralaydi.

Kaspiyortidagi vijdonli harbiy zobitlardan biri o'z xatida: "Qishi yo'q kishilar muzlaydi, suv yo'q odamlar cho'kadi, urush yo'q poruchiklar qal'alarni zabt etadi, qanday ayanchli holat" – deb aholi orasida illatlar tarqalishni baholaganligi D.N.Logofet tomonidan alohida ko'rsatilgan [1, C.242].

Turkman qabilalari orasida savdo-sotiq bilan shug'ullanuvchilar ham mavjud bo'lib, ular rus-fors, rus-afg'on savdosida vositachilik qilishgan. Kaspiyortiga kontrabanda yo'li bilan yuritiladigan qora dori, ingliz choyi va manufaktura tovarlari haqidagi ma'lumotlar ham D.N.Logofet nazaridan chetda qolmagan.

D.N.Logofet (uning kitoblari muqovasida ism-sharifi yuqoridagicha qayd etilgan) Rossiya imperator Rus geografiya jamiyatining haqiqiy a'zosi, rus armiyasi chegira qo'shinlari qo'shinlari harbiy xizmati polkovnigi, Sharqiy Buxoro-Afg'oniston chegarasida xizmat qilgan, 10-yildan ortiq Buxoro amirligida istiqomat qilgan, sharqshunos olim hisoblanadi. D.N.Logofet Buxoro amirligi, Turkiston general-gubernatorligi viloyatlari hamda Xiva xonligida istiqomat qilgan tubjoy o'zbek, tojik, turkman, qirg'iz va qozoq xalqlarining urf-odatlarini, maishiy kundalik turmushi, xo'jaligi, madaniyati, ta'lim tizimi, tillaridan yaxshigina xabardor bo'lgan.

Harbiy xizmat davomida D.N.Logofet Buxoro amirligi hududlarini o'rgangan, uzoq masofalarga cho'zilgan Buxoro-afg'on, rus-afg'on, rus-fors chegaralari bo'ylab goh otda, goh tuyada, goh piyoda kezib chiqqan. Ko'pgina tarixiy voqeliklarga shaxsan guvoh bo'lgan sharqshunos olim, tubjoy aholi vakillari bilan muloqotlar qilgan, sayohatida yo'l ko'rsatuvchilarni o'ziga hamroh qilib olgan. D.N.Logofet Turkiston o'lkasi va Buxoro amirligidagi har bir shahar, posyolka, ovul, qishloq aholining etnik tarkibi, o'troq va ko'chmanchi tarzidagi hayoti, mashg'uloti o'tmish tarixi haqida ham kitoblarida qiziqarli lavhalar keltirgan. Turkiston foydali qazilmalari, ularni qazib olish texnikasi hamda qayta ishlov

berishtexnologiyasi to'g'risidagi ma'lumotlari ham e'tiborga loyiq. Uning tomonidan yozib keltirilgan asarlar XIX asr oxiri – XX asr dastlabki o'n yilligida Turkiston va Buxoro tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi [1,2,3,4,5,6,7]. Bundan tashqari sharqshunos olining rus davriy matbuoti va Turkiston to'plami (Туркестанский сборник) da ham bir qator maqolalari bosildiki, ularda Buxoro amirligidagi savdo-sotiq ijtimoiy muammolar haqida fikrlar mulohazalar bildirilgan [8,9].

Rossiyalik tadqiqotchi S.N.Brejneva D.N.Logofetning “Huquqsizlik mamlakati. Buxoro xonligi va uning hozirgi holati” nomli kitobi chop etilgani 100-yillik munosabati bilan o'zining ilmiy maqolasini chop ettirdi [10]. Ushbu maqolada Buxoro amirligining Rossiya protektorati davri tarixini o'rganishda 1868 va 1873-yillardagi Rossiya-Buxoro noteng shartnomalari va undan keyingi voqeliklarni teran anglashda D.N.Logofet asarlari qimmatli manba ekanligi tahlil qilingan.

Rossiya imperiyasi Buxoro amirligi va Xiva xonligini protektoratga aylantirganidan so'ng (1873-yil) tuzilgan shartnomalarda qul savdosini taqiqlash bilan bog'liq alohida modda kiritilgan edi. Amalda amirlik va xonlikda asrlar davomida qul savdosi mavjud bo'lib, qulchilik munosabatlari ancha yillar yashab keldi. Ma'lumki XIX asr 40-50-yillarida Buxoro amirligi va Xiva xonliklarida qul bozorlari mavjud bo'lib, urushlarda asir olinganlar qul sifatida sotilgan. Erondan Xiva xonligiga elchi bo'lib kelgan Muhammad Alixon G'ofur (1842-yil) va Rizoqulixon Hidoyat (1851-yil) o'zlarining “Xorazm safari kundaligi” va “Safarotnomayi Xorazm” asarlarida, shuningdek, Mak Gahan, Bayoniy ma'lumotlarida Xiva xonligidagi fors asirlari soni 30 ming kishidan ortiq bo'lgan. Bundan tashqari xonlik saroyida Buxoro, afg'on, rus asirlari ham saqlanib, ular hukumatlari tomonidan sotib olinmasa qul sifatida bozorda sotib yuborilgan. Rizoqulixon Hidoyat “Safarotnomayi Xorazm” xotiranomasida keltirishicha: “Anglashimizcha shu kunlarda (1851-yil yoz) Eronning askar va fuqarosidan 50 mingdan ortig'i Xivaq davlatiga qarashli bu o'lkada asir va qul ekanlar. Xullas, shu huzurimdagi yig'inda bir-biri bilan qarindosh, amakivachcha va hatto, aka-ukalar bo'la turib, Xorazmda uzoq yillar davomida tutqunlikda yashagancha bundan xabar topmagan Eronlik qullar borligi ham ma'lum bo'ldi [11, B.119].

Yuqoridagi ma'lumotlarni keltirishdan maqsad, shaqrshunos D.N.Logofet “O'rta Osiyo chegaralarida: yo'ldagi yozishmalar” nomli 3 kitobdan iborat asarining “Fors chegarasi” nomli 1-kitobida turkman qaroqchilari tomonidan karvonlarni talash, tinch aholi ustiga favqulotda harbiy yurishlar qilib, erkak, xotin-qiz va bolalarni asir qilib, oxir-oqibatda o'zga mamlakatlarda qul qilib sotish bilan bog'liq jihatlariga e'tiborni qaratishdir [1].

Turkiston general-gubernatorligi Kaspiyorti viloyati rus-Eron (Fors) chegaralari uzoq masofalarga cho'zilgani, ko'pgina chegara chiziqlarining bo'sh qo'riqlanishi, ayrim hududlar hatto, qo'riqlanmasligi, harbiy postlar bir-biridan 300-500 metr, 500-1000 metr oraliqda joylashgani bilan ajralib turgan. Kaspiyortida aholi siyrak bo'lib, ishchi kuchiga talab katta bo'lgan. Viloyatda ko'chirilgan rus aholi posyolkalari ham chegara rayonlarda joylashgan bo'lib, viloyatdagi 30 ortiq turkman qabilalari ovullari aholisi asosan ko'chmanchi va yarim o'troq holda umrguzaronlik qilgan.

Kaspiyoti viloyati uyezd va shaharlarida aholi asosan ko'chmanchi chorvachilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq qisman dehqonchilik bilan shug'ullangan. D.N.Logofet Rossiya-Eron chegarasi bo'ylab joylashgan turkman qabila va urug'lari haqida ma'lumot berar ekan, bevosita savdo karvonlariga hujum qilib, tinch aholi mol-mulkini talab kun kechiradigan turkman qaroqchilari haqida ma'lumot beradi. U turkmanlarda qaroqchilar to'dasi katta va kichik guruhlardan iborat bo'lib, kichik guruhlarda 40-50 ta qaroqchi, katta guruhlarda 500 tadan 1000 tagacha kishilarni birlashtiradi, deb ko'rsatgan. Qaroqchilar savdo karvonlari Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Afg'oniston, Eron davlatlariga tegishli bo'lishidan qat'iy nazar ularga bosqin uyushtirgan. Karvonlarni ko'pna 30 talik harbiy otryad kuzatib borgan. Karvonboshilar qudratli bo'lgan taqdirda 3 ta zobit 70 tagacha kichik harbiy unvonli otryadni xizmatga yo'llay olgan. Qaroqchilar bunday karvonlarga ko'p sonli bo'lib ovloq cho'l, dasht hududlarida hujum qilganlar [1, C.75-76].

D.N.Logofet turkman qaroqchilari uchun qurol-yarog', o'q-dori va patronlar muammo bo'lmay, ularda zamonaviy qurollardan Berdyanka, Beringel vintovkalari, revolver, sovuq qurollardan qilich, xanjar kabilar ko'p bo'lgan. Karvonlarni talash orqali o'lja olingan qurollar va patronlar qaroqchilar omborida jamg'arib qo'yilgan. Karvonlarga qaroqchilar hujumi uyushtirilgan paytlarda ishchi hayvonlari (tuya, ot, xachir) va karvon egalari halok bo'lardi. D.N.Logofetning yozishicha, shunday to'qnashuvlardan birida 40 kishi halok bo'lgan 220 tuya o'ldirilgan, karvondagi tovarlar talangan, 3000 pud choy, katta partiyada qurol va patron o'lja qilingan. Qaroqchilar tezda boyib ketishiga qaramay, qaroqchilar asirga olingan karvon a'zolarini birma-bir saf tortirib tekshiruv va ko'rikdan o'tkazishdan. Asirlarning cho'ntaklari va kiyimlaridagi qimmatbaho buyumlar, oltin, kumush tangalarni olib, o'zaro bo'lib olishardi. Karvondan asir olinganlarni qul qilib sotib yuborishgan [1, C.77-78].

Turkmanlarning yovmut, emrali, sariq kabi qabilalari sardorlari qaroqchilar shaykasini tuzishga bevosita rahbarlik qilganlar. Ayrim sardorlar 3-4 ming kishilik shayka tuzib Fors (Eron) ovullariga bosqinlar qilganlar. Ular chaqindek paydo bo'lib tuya va otlarni, qo'y va echkilarni, odamlarni, asir olgan. Asirlar asosan Eron, Marv, Afg'onistonga qul qilib sotilgan, rus asirlari esa Xiva xonligiga sotilgan. Qaroqchilar qullarni 1900-yillarda Rossiya puli bilan 25-30 rublga pullashgan [1, C.105].

D.N.Logofet qaroqchilar qasamyodi haqida ham ma'lumot berib o'tgan. Ular belgilangan va kelishilgan joyda uchrashib, ziyofatdan so'ng Sardor rahbarligida chuqurligi 1 arshin (71-72 cm) xandak qazib, uni ichimlik suvi bilan to'ldiradilar. Qaroqchi bo'lishni ahd qilganlar chuqurlikdagi suvdan birma bir ichib, hayotda o'lingacha ajralmaslikka, bir-birlariga sadoqat qilishga, qasamyotga xiyonat qilmaslikka ont ichganlar. Qasamyod marosimi tugaganidan so'ng, suvga to'ldirilgan xandakcha ko'milgan va uning joylashgan yeri maxsus belgi bilan belgilab qo'yilgan [1, C.107-108].

Karvon savdosi to'xtagan, hukumatning bu boradagi chora-tadbirlari kuchaygan paytlarda qaroqchilar "ishsiz" qolmaslik paytida barsuk, yo'lbars, gepard, yovvoyi mushuklar, yovvoyi arxar, kiyik, buqa, turli parrandalar oviga chiqishgan. Ular arman, yahudiy qurol savdogarlaridan arzon narxlarda sotib olgan

Berdanka, Beringel miltiqlarini, omborlarida saqlangan qurol-yarog‘ hamda patronlarni bir qismini sotishgan. XX asr boshlarida Berdanka miltiqlari Kaspiyortida 100 rubldan 200 rublgacha, tez otar miltiqlar 300 rubldan 400 rublgacha sotilgan [1, C.106-108]. D.N.Logofet qaroqchilarga qarshi kurashib, karvonlar xavfsizligini ta’minlashda jasorat ko’rsatgan rus zobit va kichik unvondagi harbiylarga orden hamda medullar berilganini qayd etadi. U qaroqchilar o‘z sardoriga sadoqat ko’rsatishi haqida fikr bildirar ekan, turkman qaroqchi sardorlaridan biri qul Botir Sardor vafot etganida unga yuksak hurmat-ehtirom ko’rsatilganiga e’tiborni qaratgan. Ushbu sardor 3-4 ming kishiga qadar qaroqchilar shaykasini boshqargan [1, C.110-111].

D.N.Logofet turkman qaroqchilari haqida yozar ekan qaroqchilar uchun asosiy transport vositasi bo‘lgan turkman otlari va boshqa ot nasllari haqida ham ma’lumot beradi. Ayniqsa, Tekin naslli otlar qaroqchilik qilishda va ot musoboqalari (ot poygasi, ko‘pkari uloq)da ahamiyatli bo‘lganli to‘g‘risida fikr-mulohazalar bildirgan. Uning yozishicha XX asr boshlarida uchqur otlar narxi savdoda 800-1000 rubl baholangan bo‘lib, 1 kunda bunday otlarda 50 chaqirim yurish o‘rniga 100 chaqirim masofa bosib o‘tilgan. Arab oti bilan Tekin oti chatishtirilib, yangi ot nasli olingan. Bu otlar oyoqlari baquvvat, tez charchamaydigan “Ali dul-duli” deb atalgan. D.N.Logofet XIX asrda avj olgan qaroqchilik, XX asr boshlarida qat’iy taqiqlangani, qaroqchilar foydalanadigan Tekin otlari aravaga qo‘shilib yuk tashish vositasi sifatida foydalanilgan [1, C.166-167]. Ashxabod va Bayramalida ot zavodlari ochilib, turli nasldagi otlar parvarishlangan. Qaroqchilikni tashlagan shaxslar “Otchilar jamiyati”ga a’zo bo‘lib, ot parvarishlar, ot musoboqalarida qatnashishgan.

Xulosa

Xullas, D.N.Logofetning O‘rta Osiyo tarixiga oid asarlarida ushbu mintaqadagi ijtimoiy jarayonlar, jumladan, aholini me’yoriy hayoti va faoliyatiga salbiy ta’sir ko’rsatgan qaroqchilik hamda uning fojiali oqibatlari haqida ham muhim ma’lumotlar keltirilgan. D.N.Logofetning tadqiqotlari, etnosotsial kuzatuv asosida to‘plagan ma’lumotlari XIX-XX asr chegarasida Kaspiyorti turkmanlar tarixi va etnografiyasini o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Логофет Д.Н. На границах Средней Азии: Путивые очерки в 3-х книгах. Книга 1. Персидская граница. – СПб., 1909. - 245 с.
2. Логофет Д.Н. На границах Средней Азии: Путивые очерки в 3-х книгах. Книга 2. Русско-афганская граница. – СПб., 1909. - 208 с.
3. Логофет Д.Н. На границах Средней Азии: Путивые очерки в 3-х книгах. Книга 3. Бухарско-афганская граница. – СПб., 1909. - 208 с.
4. Логофет Д.Н. Страна безправия. Бухарское ханство и его современное состояние. – СПб.: В.Березовский, 1909. – 239 с.
5. Логофет Д.Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. Том I, II. – СПб.: В.Березовский, 1911. – 340. – 354 с.

6. Логофет Д.Н. В забытой стране. Путевые очерки по Средней Азии. – М.: печатня А.И.Снегирева, 1912. – 176 с.
7. Логофет Д.Н. В горах и равнинах Бухары (очерки Средней Азии). — СПб., 1913. – 619 с.
8. Логофет Д.Н. Хлебная торговля и запасы Восточной Бухары // Туркестанский сборник. Том 497. –С.105-107.
9. Логофет Д.Н. Врачебная помощь в Бухаре // Туркестанский курьер (Ташкент). - 1912. - №152.
10. Брежнева С.Н. Бухарской эмират периода протектората России в трудах учиного-востоковеда Д.Н. Логофета / Вестник КГУ (Красноярский государственный университет) им. Н.А. Некрасова. – Красноярск, 2009. - №4. – С.12-17.
11. Xorazm safari kundaliklari. –Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2009. – 236 b.